

Kritische kanttekeningen worden ook geplaatst bij figuren als Jules Destrée, boegbeeld van het Waalse nationalisme, maar ook iemand die zijn socialisme en Waals nationalisme paarde aan een scherp antisemitisme. Ook van Hergé, de striptekenaar van Kuifje, een nationale Belgische figuur, wordt zijn collaboratie uit de Tweede Wereldoorlog niet vergeten.

Interessant is verder dat de bundel zich niet beperkt tot het nationale Belgische verleden, maar ook de mythevorming in de huidige federale staat aan de orde stelt en wel in het bijzonder bij de twee deelgewesten Vlaanderen en Wallonië. Ook de gewesten zijn weer ijverig op zoek naar een legitimering vanuit het verleden. Zij lichten bij voorkeur momenten uit de aanvankelijk gezamenlijk beleden Belgische geschiedenis en eisen die nu exclusief voor zichzelf op. De Franchimontezen passen nu bij de Waalse identiteit en de Guldensporenslag is exclusief Vlaams en de fraaie synthese van H. Pirenne in zijn *Histoire de Belgique* is in duigen gevallen.

Het is overigens merkwaardig dat er geen opstellen gewijd zijn aan het verzet tegen Jozef II (de Brabantse Omwenteling, 1789-1790) en de Boerenkrijg van 1798-1799. Beide gebeurtenissen spelen toch zeker een rol in de nationale Belgische geschiedenis en in de gewestelijke historie.

Op leesbare en qua onderzoek zeer verantwoorde wijze hebben de diverse auteurs de mythen ontmaskerd. De bundel doet wat dat betreft denken aan de tentoonstelling *Het vaderlandsch gevoel* in het Rijksmuseum te Amsterdam in 1978. Daar werd de visualisering van het Nederlandse nationale verleden kritisch bezien en bleek menige fraaie voorstelling historisch gezien onjuist.

Waar echter bij die tentoonstelling en ook in deze bundel geen antwoord op is gegeven — het was ook al de kritiek op de Franstalige uitgave — is in meer algemene zin de behoefte aan mythen, getuige de mythevorming rond de gewesten Vlaanderen, Wallonië en zelfs Brussel dat een eigen vlag et cetera zocht en vond. Waarom zoeken overheden én onderdanen naar symbolen en historische legitimiteit, waarom aanvaardt men bijvoorbeeld de democratische waarden niet als primair uitgangspunt voor een samenleving? Is dat toch — met verwijzing naar Anthony D. Smiths *Nations and nationalism in a global era* (1995) — omdat er een vrij algemene behoefte is aan een soort pseudo-religie voor de in een staat noodzakelijke groepscohesie?

Een antwoord op deze vragen vinden we niet, maar er staat een hoeveelheid interessante en kritisch geformuleerde informatie over de vormgeving van het Belgische, Vlaamse en Waalse nationalisme tegenover.

P. van Hees

A. J. Hendrikman, P. Bange, e. a., ed., *Windesheim 1395-1995. Kloosters, teksten, invloeden. Voordrachten gehouden tijdens het internationale congres '600 jaar Kapittel van Windesheim', 27 mei 1995 te Zwolle* (Middelieuwse studies XII; Nijmegen: Centrum voor middeleeuwse studies, Katholieke universiteit Nijmegen, 1996, viii + 224 blz., ISBN 90 73419 03 4).

Deze bundel bevat de teksten van (alle) lezingen die in mei 1995 werden uitgesproken tijdens een door zo'n 130 deelnemers bezocht congres over Windesheim en de moderne devotie. In een inleidend artikel schetst R. Th. M. van Dijk kort de wijze waarop de historiografie de moderne devotie bedeed heeft — waarbij hij vreemd genoeg constateert dat juist *doordat* 'de studie en het onderzoek naar de moderne devotie vanaf het begin vrijwel uitsluitend in handen is geweest van theologen ... de eigenlijke spiritualiteit ervan onderbelicht is gebleven'. Maar nu eindelijk ook neerlandici en latinisten zich er mee bemoeien, gaat het beter. Wat Van Dijk

nastreeft is een 'spirituele hermeneutiek', een begrip dat op het Nijmeegse Titus Brandsma-instituut wordt toegepast. Wat de precieze inhoud en de praktische betekenis van het concept is, blijft in deze bijdrage vaag.

De bundel is losweg gegroepeerd rond drie thema's. Onder 'kloosters' vindt de lezer twee vooral bouwhistorische artikelen. Eén over Frenswegen, waarvan H. Voort zeventiende-eeuwse rekeningboeken van de procurator van het klooster bestudeerde en architect Lubbert Hagen een grote rol bij verbouwingen en nieuwbouw toeschrijft. En één (van de hand van M. Balzer) over Dalheim, dat door prior Schonlau in de eerste helft van de achttiende eeuw tot een fraai barokensemble werd verbouwd. De derde bijdrage in deze afdeling gaat over een kroniek: U. K. J. de Kruijff vertelt over de pas in vertaling uitgegeven kroniek van Johannes van Lochern, prior van het Antoniusklooster in Albergen van 1520 tot 1525¹. De auteur zegt bescheiden geen kenner van de moderne devotie te zijn, maar als classicus naar de (mede door hem) vertaalde tekst te kijken. Hij constateert dat de schrijfstijl die Van Lochern in zijn kroniekje hanteert, wisselt, en brengt de gebruikte stijl in verband met het onderwerp dat op dat moment aan de orde is.

De tweede afdeling van het boek heet 'teksten'. Th. F. C. Mertens beschrijft de wijze waarop de 'collaties' (vermanende toespraken tot zusters van het gemene leven) die door Johannes Brinckerick werden uitgesproken tot gepubliceerde teksten werden. Hij concludeert dat er niet één definitieve versie is. Over de boekproductie op de Agnietenberg, in het fraterhuis te Zwolle en in het daar vlakbij gelegen *domus parva* schrijft L. S. Wierda, voor lezers van haar fraaie dissertatie² een aangename hernieuwde kennismaking met oude bekenden.

De categorie 'invloeden' brengt vooral twee artikelen over Johannes Busch. N. Staubach onderzoekt de opzet van diens oeuvre en legt verband met de kloosterhistoricus Cassianus. Net zoals deze vijfde-eeuwse auteur over de oudste kloosters schreef in twee boeken, koos ook Busch voor een boek over de oorsprong van Windesheim en een deel over de belangrijke mannen die de moderne devotie vormgaven. Staubach ziet Busch als een man die schreef om vast te leggen, maar ook om de door hem zo belangrijk geachte hervormingen te doen beklijven. Buschs derde boek, over zijn eigen bijdrage aan de hervormingen, vergelijkt Staubach met Augustinus' *Confessiones*. Zo ver gaat P. Bange in haar bijdrage over dit werk niet, maar ook zij heeft duidelijk waardering voor Buschs beschrijving van zijn bijdrage aan het hervormen van een fors aantal Saksische vrouwenkloosters. Waar Staubach echter 'handfeste Wunder' ziet, 'die geeignet sind Busch als begnadeten Heiligen und Gottesmann zu erweisen' (177) ziet zij eerder bescheidenheid en 'voldoening over het feit dat hij deze werkzaamheden tot meerdere eer en glorie van God tot een goed einde heeft gebracht' (151). Het verschil in optiek bij deze auteurs is meer een gevolg van de methode die zij gebruikten dan van een wezenlijk andere opvatting. Bange bestudeerde de structuur van één boek, terwijl Staubach naar de positie van dat boek keek, en naar de (belangrijke) plaats die Busch de moderne devotie in de geschiedenis van het christendom toekende.

Hoe het generaal kapittel en de kloosters van de congregatie reageerden op de opkomst van vooral het lutheranisme is het onderwerp van A. J. Jelsma. Het generaal kapittel was al snel uiterst gespist op het onderdrukken en uitroeien van lutherse neigingen binnen de congregatie — maar juist die felheid geeft al aan dat er ook leden van de gemeenschap waren die milder tegenover de Reformatie stonden. Dat er van de congregatie in de loop van de zestiende eeuw weinig overbleef lag echter meer aan externe politieke omstandigheden dan aan interne problemen.

F. W. J. Koorn behandelt ten slotte het kapittel van Utrecht, een groep West-Nederlandse conventen die rond 1400 ontstond. Het waren huizen voor devoten die de regel van de derde orde van Sint Franciscus volgden, en opvallend is het grote aantal vrouwenconventen. In de

beginjaren speelden vrouwen er een belangrijke rol — de Kamper weduwe Aleid Cluten was één van de leidende personen. Later 'verkloosterde' het kapittel: de geloftes gingen meer op kloostergeloftes lijken, en steeds meer huizen voerden de clausuur in. Koorn plaatst het kapittel duidelijk binnen de moderne devotie, en zij ziet het als een vorm van samenleven naast de kloosters en de frater- en zusterhuizen.

Onder de bijlagen die deze nuttige en soms tot nadenken stemmende bundel afsluiten verdient een 'Tabellarium chronologicum Windeshemense' vermelding: een overzicht van de aangesloten kloosters plus enige beknopte gegevens. Het behoort bij een tabellarisch overzicht van de congregatie, dat helaas niet ter recensie voorlag.

F. J. Kossmann

- 1 B. Lenferink, e. a., ed., *1520-1525. De kroniek van Johannes van Lochern, prior te Albergen. Vertaling en toelichting* (Albeigen/Enschede, 1995).
- 2 L. Wierda, *De Sarijshandschriften. Laat-middeleeuwse handschriften uit de Usselstreek* (Zwolle, 1995).

J. Drewes, *Glans en glorie van de Grote Kerk. Het interieur van de Alkmaarse Sint-Laurens* (Alkmaarse historische reeks X; Hilversum: Verloren, 1996, 274 blz., f49,50, ISBN 90 6550 148 7).

De 'zojuist grotendeels voltooide restauratie van de kerk' (7) was de aanleiding voor het verschijnen van deze bundel artikelen. Het is de bedoeling dat ook een deel over de bouwgeschiedenis van de kerk verschijnt 'waarin de resultaten van het recente bouwhistorisch en archeologisch onderzoek zullen worden gepresenteerd'. Wie niet met de kerk vertrouwd is en wie er niet regelmatig binnen kan lopen, zal dat tweede deel het kader moeten bieden om het onderhavige deel met nog meer vrucht te lezen.

Want over het interieur van de Grote Kerk, in de zin van de ruimte, het concept, de beleving van het gebouw gaat dit boek niet. Afgezien van het essay van C. A. van Swighem dat terecht de bundel opent, gaat het in deze bundel om de beschrijving van allerlei objecten die korte of langere tijd een plaats in het kerkgebouw vonden. Het zijn fraaie en bijzondere objecten, maar ook de redactie erkent een zekere willekeur in de selectie — zo bleef de grafombe van Floris V onbehandeld.

Van Swighem bespreekt de ruimte van de kerk, en geeft 'een beeld van de historie van gebruik en inrichting' (9). Hij wijst erop dat de kerk, hoewel vóór de Reformatie gebouwd, slechts in de eerste helft van de zestiende eeuw gebruikt is zoals de bouwmeesters bedoeld zullen hebben. Tussen 1470 en 1521 was de kerk nog niet voltooid, en na 1572 kregen de hervormers de macht en het gebouw in handen. Dat betekende dat de ruimtes anders dan voorheen gebruikt werden, al benadrukt Van Swighem eerder de continuïteit dan de breuk. Ook elders in de bundel blijkt dat de zuivering van de kerk niet zo dramatisch verliep als het begrip 'beeldenstorm' suggereert (zie bijvoorbeeld 242). Misschien is er eerder een breuk te construeren wanneer rond 1800 de kerken hun publieke functie als promenade verliezen en gesloten, slechts aan de eredienst gewijde gebouwen worden. In het laatste kwart van de eeuw kreeg de kerk ook als monument een bijzondere status, al leidde dat niet direct tot een vorm van monumentenzorg waar wij nu om staan te juichen.

Van de 274 bladzijden van het boek zijn er zo'n honderd gewijd aan de orgels in de Grote Kerk. Schilderijen en gebrandschilderde ramen krijgen in totaal ongeveer zeventig bladzijden toebedeeld, en de laatste zeventig bladzijden beschrijven een tweetal schilderijen, een scheepsmodel en een bibliotheek. Een breed assortiment.